

Iz istorije ratne veštine

Klauzevic, Žomini i Foš o narodnom ratu

Pukovnik prof. dr *RISTO DAMJANOVSKI*
Profesor dr *NAUME GRIZO*

U članku se analiziraju stavovi Klauzevica, Žominija i Foša o narodnom ratu. Iako su ti klasici vojne misli živeli u po mnogo čemu različitom vremenu od sadašnjeg, njihova razmišljanja su i sada i te kako aktuelna. Autori konstatuju da kod Klauzevica stav o narodnom ratu znači opreznu uzdržanost, dok je za Žominija taj rat ravan elementarnoj katastrofi koja ga impresionira, ali i ispunjava strahom. Za Foša autori smatraju da pokušava obuhvatiti „oba roga dileme“: ofanzivno ratovanje, bar tako on misli, deset godina pre izbijanja prvog svetskog rata skratilo bi rat i iznudilo brzu odluku.

Članak bi trebalo da približno objasni kako su tri vojna klasika – Klauzevic, Žomini i Foš, gledali na narodni rat. Pri tome su prva dvojica imala u vidu gerilski rat protiv francuskih zavojevača u Španiji, koji je izbio 1808, a Foš nedovoljno iskorišćene mogućnosti narodnog otpora protiv pruske invazije na Francusku 1870–1871. godine.

Istorijske činjenice su poznate. Sedamnaestog marta 1808, kad je Mira Zoašen (Murat Joachim, maršal Francuskog Carstva i napuljski kralj) maršovao na Madrid, a tadašnji kralj Karlos IV i njegov najmoćniji ministar Godoj razmišljali o bekstvu, jedna pobuna ih je srušila i za kralja je proglašen Fernand VII. Mira nije priznao svršeni čin i poslao je suverene u Bajon da bi izgladili svoje razmirice pred Napoleonom. Kada se saznalo da Španiju napuštaju poslednji članovi kraljevske porodice, madridske mase su herojski jurišale na Miraove mameluke. Bilo je to 2. maja 1808, rat za nezavisnost je počeo.¹

¹ Pierre Vilar, *Historia de Espana*, str. 73–79; Librairie espagnole, 1963; članci o Španiji i Napoleonovim ratovima, *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, Beograd; Petar Tomac, *Francuski revolucionarni i Napoleonovi ratovi*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1965; *Nemačko-francuski rat*, *Vojna enciklopedija*, knjiga 6, str. 50a; A. Chuquet, *La guerre*

Između 20. i 30. maja 1808. Austrija, Argon i Galicija otkazali su poslušnost vlastima koje su sarađivale sa francuskom vojskom („los afrancesados“). Prvih dana juna, tek što se saznalo da je Žozef Bonaparte postavljen za kralja, Francuzi su poraženi u Kataloniji i opkoljeni na Gvadalkiviru. Pokret je bio dubok, obuhvatao je sve provincije i osećao se u svim društvenim klasama. „Ugledni ljudi mi nisu odaniji od rulje“, smatrao je Žozef Bonaparte.²

Svakako, sve ih nije prožimala ista jednodušnost interesa i ideja. Neki su hteli da nastave delo prosvetljenosti 18. veka, iako su se, istovremeno, borili protiv Francuza. Drugi su bili pristalice tradicije patrijarhalnog apsolutizma, antikapitalističkog etosa koji se protivio ekonomskom individualizmu i u crkvi video svoj duhovni zavičaj. Ili, po rečima Vilara, „liberalna“ Španija, „karlistička“ Španija, „crvena“ Španija, „crna“ Španija već su postajale povezane protiv neprijatelja i, bez sumnje, u dubokoj protivurečnosti.³

Najoriginalniji deo španskog rata za nezavisnost, u kojem je „kljalo“ seme budućnosti, bio je njegov gerilski deo. Naravno, postojale su i regularne snage španske vlade koje su se borile protiv neprijatelja. Godine 1808. Španija raspolaže stajaćom vojskom od 100.000 ljudi, ali je njih jedva polovina vojnički efektivna, dok je oprema bila manjkava – postojalo je samo 9.000 konja za konjicu od 16.000 ljudi, samo 400 životinja za vuču 216 topova itd.⁴ U početku je tu vojsku služila neočekivana sreća. Sredinom jula general Dipon, vraćajući se iz Kordove u Madrid, naišao je kod Bajlena na teškoće i njegova armija od 18.000 ljudi se predala. To je bila prvorazredna senzacija, jer se to dotad nije desilo nijednoj Napoleonovoj armiji. Radost zbog te pobede inicirala je razmišljanja, u vojnički i politički poniženim zemljama Evrope, da je moguće uspešno vojno suprotstavljanje Napoleonu. Pri tome se predviđalo da Dipon i nije bio posebno sposoban general i da je njegova armija bila sastavljena od neiskusnih regruta. Ali, bitke koje su sledile nisu donele lovorike Špancima, bar

1870–871, Plon, Paris; F. Engels, *Izabrana vojna dela*, prevod s engleskog, nemačkog i ruskog, Redakcija „Vojnog dela“, Beograd, 1953; Šlifin, *Kana*, prevod s nemačkog. Redakcija „Vojnog dela“, Beograd, 1953; P. Gaxotte, *Historie des Français*, Flemmarion, 1951; P. Lisagare, *Istorija Pariske komune*, prevod s francuskog, 1946.

² Vilar, *isto*, str. 75.

³ *Isto*.

⁴ Artola M. Gallego, *La espana de Fernando VII*. Vol. 26, 1968.

ne regularnoj armiji. Prema mišljenju jednog historičara, regularna armija „je pomagala da se održi nacionalno samopoštovanje, dovoljno čvrsto je branila opsednute gradove i štitila je poredak na teritorijama pod vladinom kontrolom; ali teško je utvrditi da je ona uradila mnogo za oslobođenje Španije.“⁵ Ali, da li je tačna konstatacija G. Besta da su „regularne španske armije, gubeći izuzetan broj ljudi zbog dezertiranja i običnog iščeznuća, maršovale sa nadom od jedne neuspešne bitke do druge preko manje okupiranih delova poluostrva sve do kraja rata“, ⁶ ili se radilo o novom obliku rata, u kojem su se naizgled razbijeni delovi regularne vojske i dezerteri ponovo ulivali u maticu partizanskog rata, delujući u manjim grupama u pozadini neprijatelja na način kojem se on ne može efikasno suprotstaviti.

Gerilski rat i opšti nacionalni otpor, naprotiv, imao je veliki uticaj na poraz Napoleonovih armija u Španiji. Pasivni, odnosno aktivni otpor javljao se svuda. Gerilske operacije bile su osobito žilav oblik otpora, koji je bio najštetniji za francuske snage. U Španiji, kao i drugde, gerila nije mogla postojati bez podrške stanovništva u gradovima i selima. Ona je bila dobrovoljna, a na mahove i iznuđena. Ali, banditski element u gerili ubrzo je istisnut, jer nije odgovarao ni narodu ni huntama koje su organizovale otpor oko simbola patriotskog žrtvovanja i političke legitimnosti. Neke gerilske vođe možda o tome nisu vodili računa ali nacionalno i politički svesnim vođama, kao što su bili Huan Martin Diaz i Francisko Espoz i Mina, to je bilo i te kako važno. Pri kraju rata njih dvojica su imali rang generala u španskoj armiji i vodili su poluuniformisane snage od 5.000, odnosno 13.500 ljudi.

Gerilski rat u Španiji nazvan je Napoleonovim španskim čirom. On je bio navikao da Evropu seče kao slavski kolač, i u Španiji nije očekivao veće probleme. Poluostrvo je trebalo čuvati od jednog gotovo bezopasnog potencijalnog napadača (iako se Velington nije prikazao u tako lošem svetlu), dati presto još jednom članu porodice Bonaparta i tako učvrstiti atlantski bok francuskog carstva. Umesto toga, vojnički se zaglibio u močvaru svenarodnog otpora, koja je gutala sve

⁵ G. Best, *War and Society in Revolutionary Europe, 1770-1870*, Leicenter University Press and Fontana Paperbacks, 1982, str. 173.

⁶ Isto.

veći broj vojnika u jednom beskrajnom ratu iznuravanja. Teorijski, Francuzi su mogli da uguše ustanak slanjem mobilnih kolona u gerilska uporišta dok jaki garnizoni stražare u naseljenim mestima. Ali, oni nisu mogli da odvoje dovoljno trupa, a pojavio se i jedan spoljni rušilac ravnoteže – britanski ekspedicioni korpus pod Velingtonom. Bila je dovoljna jača koncentracija trupa pa da se Velington hitno skloni iza Tores Vedrasa u Portugalu, koji mu je služio kao redut, ali takva koncentracija slabila je kontrolu nad okupiranim teritorijama i ugrožavala linije komunikacije. Raspravu o tome da li je gerila ili britanska vojska više doprinela pobedi nad francuskom armijom u Španiji ostavljamo nacionalistički nastrojenim istoričarima obeju strana.⁷

Istoričari su mnogo insistirali na potencijalu nekontrolisanog nasilja koji je oslobodio proces partizanskog rata u Španiji. Gojin ciklus *Desastros de la guerra* dao je likovnu apoteozu scenama heroizma i zločina kojima je taj rat obilovao, pri čemu je, svakako, heroja i zločinaca bilo i na jednoj i na drugoj strani. U Španiji, smatra G. Best, „cena u životima, patnjama i mentalnom trovanju bila je kolosalna i baš zato što je pokret otpora bio tako narodni, spontan i difuzan, sa tako demotičkim vođstvom, ono nije obuhvatalo viziju vrednosti uzdržavanja u ratovanju“.⁸ On konstatuje da se od optužbe za zverstva ne može osloboditi nijedna strana. Francuski istoričar P. Vilar smatra da je englesko farisejstvo taj rat osudilo zbog „nehumanosti“: „Španac vodi rat surovo, kao ličnu stvar koja mu je pri srcu, sveteći se nožem što opravdavaju francuska nedela... Ali, kakvu plemenitost pokazuje jedan Hoveljanos! Kakva je veličina Kortesa koji veća o budućnosti na poslednjem kvadratnom kilometru slobodne teritorije! I kakav humor, kakav procvat oštroumnosti u epigramima i pesmama. Španija se onda otkriva Evropi, romantizmu, Stendalu“.⁹ Pitanje nivoa nasilja u narodnom ratu značajno je stoga što je njime obeležen stav barem jednog od autora čija ćemo shvatanja o narodnom ratu pokušati da analiziramo.

U svom najčuvenijem delu *O ratu* u red moralnih veličina Klauzevic svrstava i ratničku vrlinu. Hrabrost je njen nužni

⁷ Isto, str. 178.

⁸ Isto, str. 177.

⁹ Vilar, isto, str. 77.

sastojak, ali ona se ne svodi samo na nju. Naime, ona treba da se uzdržava od neuzdržanih postupaka i izliva sile i da se potčini poslušnosti, poretku, pravilu i metodi. Malo iznenađuje što je Klauzevic, koji je istrajno radio sa reformatorima, kao što su Bojsen, Šarnhorst, Gnajzenau, Jork i Štajn,¹⁰ na proširenju narodne osnove i produbljivanju narodnog duha pruske armije, nasuprot feudalnim armijama koje je vetar revolucionarnih armija razvejavao kao plevu, tako visoko cenio stalni vojni kadar. Duh vojne zajednice, *esprit de corps*, kvalitativni je cement vojske. „Uz ovaj duh vojničke zajednice lakše prijanjaju kristali ratničke vrline“.¹¹ Tu zapravo, provejava misao da profesionalna vojska sa produženim rokom službe ima sposobnost za veća dela nego vojska stvorena opštom vojnom obavezom. Ratnička vrlina je određena moralna sila koja je za pojedine delove vojske ono što je genije vojskovođe za celinu. Ali, ona se ne poistovećuje sa prirodnim osobinama naroda pripremljenim za rat, kao što su hrabrost, pokretljivost, prekaljenost i oduševljenje. „Ratnička vrlina je svojstvena samo stalnim vojskama; ona je njima najviše i potrebna. Kod narodnih vojski i u ratu je zamenjuju prirodne osobine koje se tada brže razvijaju.“¹²

Evo kako Klauzevic opisuje ponašanje jedne takve elitne trupe usred plamena i krvi vojničkih iskušenja:

„Kad neka vojska usred vatre i pustošenja sačuva svoju unutrašnju vezu, kad nikad nije žrtva neosnovanog straha, nego i onda kada za nj ima razloga, boreći se otstupa samo korak po korak svesna i ponosna na svoje pobeđe; pa čak i u neredu posle poraza ne gubi snagu poslušnosti ni poštovanje, ni poverenje prema svojim starešinama – vojska, čije su fizičke snage očvrsle kao mišići kod atleta usled oskudice i napora, a ona te napore smatra kao sredstvo za pobeđu, a ne kao neko prokletstvo koje je palo na njene zastave – i koja se najposle na sve ove vrline podstiče veoma u jednu jedinu ideju – čast oružja – onda takva vojska diše moralom i duhom pravih ratnika.“

¹⁰ Kohenhauzen (Ur), *Od Šarnhorsta do Šlifena*, Geca Kon ad, Beograd, 1936; Šikfus i Najdorf, *Klauzevic, Kohenhauzen (Ur), Velike vojskovođe*, Geca Kon ad, Beograd, 1937; G. Craig, *The politics of the Prussian Army 1660–1945*, Oxford University Press, 1955; Rossinski, *The History of the German Army*, Infantry Journal, 1944.

¹¹ Karl Von Klauzevic, *O ratu*, Redakcija „Vojnog dela“, Beograd, 1951, str. 151.

¹² *Isto*, str. 152.

Jedna vojska može se odlično tući kao Vandejci i postići velike uspehe kao Švajcarci, Amerikanci i Španci, a ipak ne razviti ove ratničke vrline...¹³ Klauzevic tu nema najbolje mišljenje o narodnoj vojsci kao izrazu jedne nacionalne politike koja teži ka „moćnom rešenju velikih narodnih interesa“.

Kao što je poznato, delo *O ratu* nije završeno, i ostalo je daleko od konačne redakcije. O narodnom ratu Klauzevic ponovo govori u šestoj knjizi, koja je posvećena odbrani. Jedna od značajnih prednosti odbrane jeste i podrška naroda (Klauzevic se u to mogao uveriti ne samo na primeru španskog ustanka već i na iskustvima otadžbinskog rata Rusije protiv Napoleonove najeзде). Čak i kad ne dođe do narodnog ustanka, „*opšti uticaj*, koji stanovništvo ima na rat, sve (je) pre nego neprimetan. Sve je u sopstvenoj zemlji lakše, pod pretpostavkom da raspoloženje podanika nije u suprotnosti sa ovim pojmom.(...) Ali je i dobrovoljna saradnja, koja proizilazi iz prave privrženosti, u svima slučajevima vrlo značajna...¹⁴

Napomene Klauzevica o narodnom ratu su neobično značajne i nisu izgubile ništa od aktuelnosti s obzirom na iskustva 20. veka. Ali, tu smo daleko od neke pompezne i deklamatorske retorike o nepobedivosti naroda. Klauzevic ispituje uslove u kojima bi dejstvo naoružanog naroda bilo najdelotvornije:

„Upotreba landšturma i naoružanih narodnih odreda ne može i ne treba da bude upravljena protivu neprijateljske glavne snage, pa čak ni protiv većih jedinica; ona ne treba da smoždi jezgro, već samo da glođe na površini, po ivicama“. I dalje: „Po našim predstavama o narodnom ratu, ovaj se kao neko maglovito ili oblakoliko biće nigde ne sme zgusnuti u kompaktnu masu, inače, neprijatelj upućuje srazmernu snagu na ovo jezgro, razbija ga i veliku masu zarobljava; tada hrabrost opada, svi misle da je glavno pitanje rešeno, dalji trud uzaludan i oružje ispada narodu iz ruku.“¹⁵

Klauzevic smatra da narodni rat treba zamisliti samo u vezi s operacijama redovne vojske. „Uslovi pod kojima narodni rat jedino može biti uspešan ovi su:

¹³ Isto, str. 151.

¹⁴ Isto, str. 314.

¹⁵ Isto, str. 412 i 413.

1. – da se rat vodi u unutrašnjosti zemlje;
2. – da ne bude rešen jednom jedinom katastrofom;
3. – da vojište zauzima znatan deo zemlje;
4. – da karakter naroda ide naruku preduzetim merama;
5. – da je zemlja vrlo ispresecana i neprolazna, bilo usled planina ili šuma i baruština, ili prirodom kulture zemljišta.¹⁶

„U većini slučajeva bi onaj narod, koji bi se njime (narodnim ratom, napomena autora) razumno služio, dobio srazmernu prevagu nad onima koji ga preziru“, smatra Klauzevic. On ukazuje na stihijnost tog rata („... ovim snagama se većinom ne može uvek raspolagati i (one) se ne mogu upotrebljavati po volji“) i na njegovu duboku moralnu, odnosno afektivnu osnovu. („Bitni udeo s te strane, naime, moralni elementi, štaviše i postaju ovim načinom upotrebe“).¹⁷

Uspeh narodnog rata zavisi od površine napadnute teritorije i posednutosti te teritorije od strane neprijateljske vojske, kao i od osobina zemljišta. Treba ga podići u oblastima koje su po strani od vojišta, gde napadač ne dolazi sa velikim snagama. Čak i ako se izostavi retorika o „svemoći narodnog rata“ i kad se on ne smatra „neiscrpnim, nesavladivim elementom“, seljaci koje bi mogao rasturiti čeonu udar mogu postati neobično opasni za marš svake male jedinice u planini, šumi ili po ispresecanom zemljištu;¹⁸ „... na ovim slabim jedinicama obično se tek i razbukti plamen narodnog rata, na nekim mestima gomila ih savlada, hrabrost i raspoloženje za borbu raste i intenzitet borbe postaje sve veći, dok se ne približi vrhunac koji treba da odluči o ishodu“.¹⁹

Kao i Makijevali, Klauzevic misli da je siromašno stanovništvo pogodnije kao materijal za borbu zbog njegove naviknutosti na tegobe. Ali se narodni duh najjače izražava u planinskom ratovanju – „planine (su) za oružani narod najbolja vojišta“.²⁰

Prema Klauzevicu, narodni rat se mora zamisliti u vezi sa operacijama redovne vojske. „Bez takvog pomaganja sa nešto trupa redovne vojske, koje služe za podsticanje, stanovništvu će većinom nedostajati poverenje i naklonost da se lati

¹⁶ Isto, str. 411.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 412.

¹⁹ Isto, str. 412–413.

²⁰ Isto, str. 150.

oružja“.²¹ „Karakter *borbe naoružanih narodnih odreda* je karakter svake borbe sa gorim trupnim masama: velika snaga i vatrenost u naletu, ali malo hladnokrvnosti i mala istrajnost ako borba duže traje“.²²

Jedna od važnih Klauzevicevih napomena o narodnom ratu jeste i to da on može delovati „kao poslednje pomoćno sredstvo posle izgubljene bitke, ili kao prirodna potpora pre odlučne bitke“.²³

Žomini je bio savremenik Kaluzevica, iako je živio znatno duže od njega, i njegov suparnik. Njegova shvatanja o ratu duboko se razlikuju od shvatanja Klauzevica, a interesantan je njegov pristup fenomenu nacionalnih ratova koji izražava vojni racionalizam tipičan za 18. vek.

Žomini ratove deli na ofanzivne za traženje (sticanje) prava; politički defanzivne, a vojnički ofanzivne; ratove za iskorišćavanje prilike; ratove sa ili bez saveznika; ratove radi intervencije; osvajačke ratove zbog osvajačkog duha ili iz drugih razloga; ratove iz ubeđenja; nacionalne ratove, građanske i verske ratove i, na kraju, dvostruke ratove i opasnosti od istovremenog vođenja dva rata.²⁴ Pod nacionalnim ratovima podrazumeva samo ratove koji se vode protiv celog jednog naroda ili barem protiv njegove većine. Ratovi iz ubeđenja koji „proizilaze iz verskih ili političkih dogmi (...) kao i nacionalni ratovi, izazivaju jake strasti, usled čega stvaraju omrazu, krvoločnost i strahote.(...) Sa vojničkog stanovišta ovi su ratovi strašni, jer osvajačka vojska nema posla samo sa vojnim snagama neprijatelja, već i sa razdraženim masama“.²⁵ I, dalje: „Napad protiv jednog naroda razdraženog i gotovog na sve žrtve, a koji usto može da računa na pomoć u ljudstvu i novcu od nekog moćnog suseda predstavlja opasan poduhvat. Nesumnjivo, dokaz za to je Napoleonov rat u Španiji. Revolucionarni ratovi u Francuskoj 1792, 1793. i 1794. to potvrđuju još bolje.“²⁶

Govoreći o tim ratovima, Žomini piše da u njima regularne vojske nailaze na ogromne teškoće. Racionalnom Žomi-

²¹ *Isto*, str. 413.

²² *Isto*

²³ *Isto*, str. 414.

²⁴ Žomini, *Pregled ratne veštine*. Redakcija „Vojnog dela“, Beograd, 1952, str. 41–46.

²⁵ *Isto*, str. 51–52.

²⁶ *Isto*, str. 49.

niju narodni ratovi izgledaju kao nepredvidljiva ideološka i moralna erupcija, kao „pokušaj da se vulkanska lava vrati u njen krater“. Kao i Klauzevic, on ne smatra da je bunt naroda nepobediva sila, ali je svestan velikih moralnih komplikacija u procesu njegovog ugušivanja. On je protiv partizanskog rata *à outrance*: „Kao vojniku više mi se sviđa lojalno i viteško ratovanje nego organizovano ubijanje“.²⁷ Jedino u takvom ratu on vidi prepreku za operacije prema njemu omiljenim stratezijskim zakonima: „A kada jedna invazija ne mora nimalo da zazire od naroda (...) onda su u pitanju samo stratezijski zakoni kojima se treba rukovoditi“.²⁸

Čak i različiti politički temperament, psihologija ili kultura naroda mogu proizvesti istu reakciju: „Jedan ropski narod diže se u masi na glas svoje vlade, i njegovi gospodari daju mu primer stavljajući se na čelo, kada su zagrejani plemenitom ljubavlju za njihovog suverena i otadžbinu. Isto tako se fanatičan narod oruža na glas svojih kaluđera i narod izazvan političkim mišljenjima ili ljubavlju prema svojim ustanovama. Takav narod juri pred neprijatelja da odbrani ono što mu je najdraže.“²⁹

Za razliku od Klauzevica, Žomini naglašava značaj strane pomoći za uspeh narodnog rata, osobito ako je pobunjeni narod gospodar na moru ili saveznik takve sile (može se kao primer navesti grčka borba za nezavisnost). Kao i Klauzevic, smatra da je reljef značajan za uspešno odvijanje takve vrste rata i da je u brdskim zemljama narod uvek opasniji, kao i u zemljama ispresecanim velikim šumama. To potkrepljuje primerima iz istorije: borbom Švajcaraca protiv Austrije, borbama Katalonaca i dugotrajnim pokoravanjem Kavkaza od Rusa.³⁰ Osim toga, i Žomini i Klauzevic smatraju da se teškoće osvajača znatno povećavaju ako se narod naslanja na jake snage regularne vojske. „Vi imate samo jednu vojsku, a vaš neprijatelj ima i vojsku i ceo narod koji se digao protiv vas, odnosno najveći deo naroda, i to naroda koji se laća svakog sredstva i čiji svaki čovek radi vam o životu i svi vam rade o glavi, čak i oni koji nisu borci. Vi držite zemlju samo na kojoj stojite, izvan toga je oko vas svuda neprijateljstvo, stvarajući

²⁷ Isto, str. 58.

²⁸ Isto, str. 50.

²⁹ Isto, str. 54.

³⁰ Isto, str. 54–55.

vam sve veće teškoće na svakom koraku. Teškoće postaju neizmerne ako je zemlja ispresecana prirodnim preprekama. Svaki naoružani građanin poznaje svaku stazu i kuda ona vodi. Svuda nalazi rođaka, brata ili prijatelja koji ga pomaže. Vođe, koje isto tako poznaju zemlju i odmah doznaju za svaki i najmanji vaš pokret, mogu da preduzmu najsigurnije mere da vam izigraju svaku nameru. Dok vi, lišeni svih podataka, ne možete slati ni izviđačka odeljenja da ih pribave, računete samo na svoje bajonete, i morate da držite sve svoje snage prikupljene, radite vezanih očiju. Svaka vaša kombinacija se pretvara u neuspeh. Kad izvršite potpuno koncentrične i forsirane marševe i stignete na cilj svojih napora sa namerom da tu zgromite neprijatelja, onda tamo nađete samo na dimove od bivaka kao jedini trag neprijatelja. Izgledate kao Don Kihot koji juri na vetrenjače, a u tom momentu neprijatelj kidiše na vaše komunikacije, uništava straže koje ih čuvaju, napada vam komore i magacine, i priprema vam poraz kome docnije i podležete“.³¹

Idealnu laboratoriju za kombinovani efekat masovnog narodnog ustanka i strane intervencije Žomini nalazi u španskom ratu protiv Napoleona. On se divi otpornosti francuskih trupa predvođenih čuvenim Napoleonovim maršalima, koje su izdržale punih šest godina (1808–1814) protiv 200.000–400.000 naoružanih Španjolaca i Portugalaca iza kojih su stajale regularne Velingtonove trupe.³² Zaključak Žominija je da vojsci treba obezbediti dobre narodne rezerve – isprobani sistem, primenjen u Francuskoj 1792, a kopirale su ga Austrija 1809. i Nemačka 1813. godine.³³

Za Žominija narodni rat je veličanstvena i strašna epopeja, ali ga užasava taj rat bez pravila, „bez strategijskih principa“. On se pita da li postoji neka sredina između borbi naroda i nekadašnjih „pravilnih ratova“ koje su vodile stalne vojske. Smatra da aktivnu vojsku treba ojačati masom obučanih rezervista da bi se smanjili tereti u miru i obezbedila odbrana zemlje u ratu. Žomini se poziva na sistem regrutovanja francuske revolucije i pokazuje da lekcije Napoleonovih ratova nisu za njega izgubljene. Ali, on je svestan i političkih

³¹ Isto, str. 55.

³² Isto, str. 56.

³³ Isto, str. 58.

ekscesa revolucije. „Francusku je bila pritisla skoro cela Evropa, 1793. zbog preteranih izazivanja Jakobinaca, razdraženosti dveju partija i utopija Žirondinaca, koji su prkosili svim kraljevima sveta...“³⁴

Na kraju, razmotrićemo ideje o narodnom ratu francuskog vojnog pisca i vojskovođe Ferdinanda Foša. Na uvodnim stranicama dela *O vođenju rata*,³⁵ govoreći o cilju rata, on komentariše mogućnosti narodnog otpora u Francuskoj za vreme nemačko-francuskog rata 1870–1871. godine.

Radi se o ponovnom rasplamsavanju tog rata posle francuske katastrofe kod Sedana, kad su Prusi već mislili da se on bliži kraju. Gambeta, ministar rata u vladi narodne odbrane, pobeo je slobodnim balonom 7. oktobra 1870. iz Pariza u Tur da bi se pridružio provincijskoj vladi. Kao ministar rata i unutrašnjih poslova formirao je nove armije, prikupio 875 miliona franaka, proizveo milion pušaka, mobilisao 700.000 ljudi i 240 baterija, koje su sačinjavale dve armije na Loari sa devet korpusa. Iako napuštena od celokupne Evrope, republikanska Francuska je podnela izvanredan napor. Te improvizovane trupe nanele su neprijatelju više poraza kod Kulmlea, Nijia i Bapoma. Front se stabilizovao u unutrašnjosti i pred Parizom i Nemci su gubili inicijativu. Ali, dobrovoljna kapitulacija maršala Bazena u Mecu, kome pravi neprijatelj nisu bili Nemci već republika, bio je udarac od kojeg se francuske snage nisu mogle oporaviti uprkos junačkoj istrajnosti trupa predvođenih generalima Šanzijem, Federbom i Burbakijem. Došlo je do bombardovanja Pariza, koji je iznuren glađu, i do pada Komune. Dve nedelje posle toga, rat je završen u celokupnoj Francuskoj.

Razmišljajući o ratnim ciljevima, Foš pokušava da odgovori na određena pitanja. Ideja vodilja u tim razmišljanjima mu je teorija njegovog *maitre penseura* Klauzevica o gravitacionim centrima neprijateljske moći. Klauzevic smatra da napad treba usmeriti ka osetljivim tačkama neprijateljskog organizma, ka „životnom nervu“ države, a to su određene karakteristike njegove vojske i prestonice, njihovoj zavisnosti od javnog mišljenja, kao i ka javnom mišljenju. Osvajanje Pariza za njega je ravno potpunom slomu Francuske.

³⁴ Isto, str. 60.

³⁵ Ferdinand Foch, *De la conduite de la guerre: la manoeuvre pour la bataille*, Berger Levrault, 1927.

Foš konstatuje da postoje prestonice, ali i drugi centri moći naroda i drugi organi neophodni za život naroda ili vlada, i to zavisno od epohe i zemlje o kojoj se radi. Otpor Austrije, dodaje on neće biti isti kao i otpor Španije.³⁶ Cilj Napoleonove strategije 1812. godine bilo je zauzimanje Moskve. Ali, kad je već bio u Moskvi, uvideo je da je pobjeda isto toliko daleko kao i ranije. Foš zaključuje:

„U suštini nacije imaju više stupnjeva veličine: bilo da je to njihov monarh, njihova vlada, njihova aristokratija, njihovi sveštenici, ili masovni ustanak, ili revolucionarna ideja, ili nacionalno osećanje koje pokreće Španiju i njene hunte iz 1809–1810, koje pokreće Nemačku 1813, mi ne možemo poricati te snage; tako da smo prinuđeni da vodimo računa o njima da bismo odredili tačku kada se zaustavlja život zemlje pa prema tome i pravac i granice koje treba odrediti ratnim operacijama.“³⁷

Kao i Klauzevic, Foš je pristalica „apsolutnog rata“, koji karakterišu brzina, nasilje i „uzvišena brutalnost“ (*attaque décisive, guerre aux allures déchainées*). „Konac delo krasí“, rekao je Klauzevic. I Foš, kao i njegov veliki prethodnik, smatra da će se mir postići kada strategija orijentisana ka velikoj bici naiđe na vladu nesposobnu da diskutuje, a to znači bez armija, bilo da su one uništene ili odvojene od nje.³⁸

Međutim, nameće se pitanje šta se zbiva ako vlada odbije da pregovara, odnosno ako narod ne priznaje vladu koja pregovara i ustaje na oružje protiv zavojevača.

Pošto je nemačko-francuski rat ostavio mučan utisak na Foša kao patriotu i vojnika, nemirenje sa tim porazom kao da je vodilo njegovo pero u stvaranje scenarija nacionalnog rata protiv Prusa. To je jedan hipotetički istorijski scenario koji se nije ostvario. On postavlja pitanje kakav bi tok imao rat kada bi se vlada koja ima razumevanje za narodni rat spojila sa provincijskim armijama, odvojila sudbinu Pariza od spasa zemlje i organizovala otpor u unutrašnjosti zemlje. Onda bi neprijatelju jedino preostalo da sa jednom iscrpljenom armijom preduzme metodično osvajanje teritorije sve do južne granice i do Pirineja, „što bi, možda, značilo da se od nje traži

³⁶ F. Foch, *isto*, str. 11.

³⁷ *Isto*, str. 13.

³⁸ *Isto*, str. 13–14.

više nego što ona može da pruži, to bi možda značilo da se ona iznuri“. Šta bi onda preostalo neprijatelju? Politika potpunog uništenja? Ali, sada se ljudi u osvojenim zemljama ne prodaju u ropstvo, kao što su to radili Mongoli, a surovi metodi samo pojačavaju otpor. Osim toga, smatra Foš, potrebno je da se zavojevana teritorija zaista osvoji i dominira. Madrid i invazija Španije nisu garantovali istinsko posedovanje zemlje.³⁹

Gambeta nije uspeo u organizovanju svenarodnog otpora koji je trajao četiri meseca. Ali, Foš smatra da je bilo moguće ostvarenje jednog drugog plana, čiji bi cilj bila odbrana teritorije koja pruža resurse korak po korak, da bi se, kad se mladi i neobučeni borci prekale, prešlo u ofanzivu protiv jednog neprijatelja koji je „prisilno razvučen, rasprsnut, iscrpljen u jalovim naporima, koga snalaze nevolje zbog dužine njegovih komunikacija. Značaj Gambete u istoriji bio bi u tome da shvati da centar moći jedne države nije njegova prestonica, već samo narod, sa svojim ukupnim resursima; da ako prva ima dva miliona stanovnika koji će uskoro biti opkoljeni, druga obuhvata trideset i pet miliona ljudi koji mogu da manevrišu i napadaju...“⁴⁰ Zato što je to na vreme shvatio, mogao je Karno iz principa masovnog ustanka da izvede pobedu.

Foš, u ovom slučaju indirektno polemíše sa Klauzevicem, odnosno sa njegovom teorijom o težištima. Pod težištima (gravitacioni centri) Klauzevic podrazumeva takve osetljive tačke vojnog, političkog, socijalnog i drugih organizama neprijatelja koje, u slučaju da ih on izgubi, dovode do rušenja strukture njegove nacionalne moći. „Težište francuske moći počiva na njenim oružanim snagama i u Parizu. Da se one poraze u jednoj ili više velikih bitaka, da se zauzme Pariz i da se ostatak Francuza odbaci ka Loari, to mora biti cilj saveznika. Slaba tačka francuske monarhije nalazi se između Pariza i Brisla.“⁴¹

Izgleda da strategijska ofanziva neprijatelja u uslovima narodnog rata gubi svoj cilj – predmet uništenja. Ali, pitanje je da li bi Foš usvojio tako radikalni zaključak. Jer, u nastavku

³⁹ Isto, 15–16.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Citirano prema: J. F. C. Fuller, *La conduite de la guerre*, Paris, 1961, str. 60.

svojih analiza on ponovo konstatuje da je prvi cilj vojske glavna neprijateljska armija, da bi iz tog susreta proizašla pobjeda ili poraz koji će onda utvrditi nove kombinacije.

Na kraju analize stavova tri vojna klasika o narodnom ratu možemo konstatovati da kod Klauzevica stav o narodnom ratu znači opreznu uzdržanost, za Žomini je taj rat ravan elementarnoj katastrofi, koja ga impresionira, ali i ispunjava strahom, dok Foš pokušava da obuhvati „oba roga dileme“: ofanzivno vojevanje, bar tako on misli, deset godina pre izbijanja prvog svetskog rata skratilo bi rat i iznudilo brzu odluku. Ali, nameće se pitanje šta u slučaju da narod ne prizna poraz i reaguje kao nemirno more puno opasnosti u koje je nemoguće baciti sidro.

S U M M A R Y

CLAUSEWITZ, JOMINI AND FOCH ON THE PEOPLE'S WAR

The authors analyse views of Clausewitz, Jomini and Foch pertaining the people's war. Although these classics of the military thought lived in times differing in many facets from the present time, their deliberations and views have not lost much of their value. They noted in Clausewitz's view on the people's war a degree of cautious reservation, while for Jomini this kind of war equals a natural catastrophic disaster that both impresses and frightens him. The authors consider that Foch attempted to encompass „both horns of the dilemma“: ten years before the commencement of the First World War he thought that the offensive warfare would shorten the war and force a hasty decision.

R E S U M E

CLAUZEVIC, JOMINI ET FOCH A PROPOS DE LA GUERRE POPULAIRE

Dans cet article on fait une analyse des thèses de Clausevic, de Jomini et de Foch sur la guerre populaire. Malgré que ces classicistes de la pensée militaire ont vécu dans un milieu différent du temps d'aujourd'hui, ses réflexions sont actuelles jusqu'à maintenant. Les auteurs constatent que Clausevic traite la guerre populaire comme une austérité prudente, tandis que Jomini traite cette guerre comme une catastrophe naturelle impressionnante. Pour Foch, les auteurs estiment qu'il traite les „deux cornes de dilemme“: la guerre offensive, d'après lui, dix ans avant le déclenchement de première guerre mondiale la ferait plus courte.

РЕЗЮМЕ

КЛАУЗЕВИЦ, ЖОМИНИ И ФОШ О НАРОДНОЙ ВОЙНЕ

В статье подвергаются анализу положения Клаузевица, Жомини и Фоша о народной войне. Хотя указанные классики военной мысли жили во многих отношениях различных эпохах по сравнению с нынешней, их размышления и в настоящее время являются чрезвычайно актуальными. Авторы констатируют, что у Клаузевица положение о народной войне обозначает осторожную воздержанность, в то время как для Жомини такая война равняется стихийному бедствию, впечатляюще действующему на него, но одновременно заполняющему его страхом. Что касается Фоша, авторы считают, что он пытается охватить „оба рога диллемы“: наступательное ведение войны, по крайней мере так он думает, на десять лет до вспыхивания первой мировой войны сократило бы войну и вынудило быстрое решение.